

JIŘÍ NOVOTNÝ / 11. 10. 2022

Týdeník Aktualita a heydrichiáda

„Vůdce a říšský kancléř pověřil za onemocnělého říšského protektora svobodného pána [Konstantina] von Neuratha zastupujícího říšského protektora, SS Obergruppenführera generála Heydricha“. Tímto strohým oznámením pravidelného komentátora Českého zvukového žurnálu Aktualita Karla Třešňáka nezačal pouze nový díl týdeníku – v pořadí čtyřicátý roku 1941 –, rozpoutal se také sled událostí, jež vstoupily do dějin pod souhrnným označením heydrichiáda. Pro lepší pochopení, jak tato historická epocha ovlivnila samotný chod této filmové společnosti, je třeba stručně se seznámit s jejím předchozím vývojem.

Kaleidoskop protektorátních a zahraničních šotů orámovaných znělkou byl tehdy nedílnou součástí filmových projekcí již sedmnáctý rok. První číslo týdeníku – tehdy pod názvem Elekta-journal – spatřilo světlo světa roku 1925. Následujícího roku začal s firmou spolupracovat Karel Pečený, jenž se stal její vůdčí osobností. Když roku 1930 ukončil svoji činnost konkurenční Deglův žurnál, Elekta-journal se změnil na Československý filmový týdeník coby „jediný v Československu pravidelně vycházející žurnál“. V roce 1937 se pak firma změnila v komanditní společnost Aktualita. Jejím cílem bylo vydávání zvukového týdeníku a krátkých filmů v propagačním zájmu československého Ministerstva zahraničních věcí. První číslo „stoprocentně zvukového národního žurnálu Aktualita – Čs. zvukový týdeník“ bylo uvedeno v pražských premiérových kinech 30. července 1937.

Společnost Aktualita pokračovala ve své činnosti i po vzniku Protektorátu Čechy a Morava a stejnojmenný filmový týdeník zůstal součástí její výroby po celou dobu nacistické okupace (poslední číslo mohli diváci protektorátních kin spatřit 4. května 1945). Šéfredaktorem byl původně Jindřich Elbl, jenž zodpovídal za jeho obsah. Již od počátku okupace ovšem začali nacisté na týdeník působit a pozvolna jej přetvářet.

Tematické úvodní titulky byly nahrazeny německo-českými názvy lokalit (např. Prag – Praha, Böhmen und Mähren – Čechy a Morava), šoty začaly doprovázet německé podtitulky. Po vypuknutí druhé světové války se staly jeho nezbytnou součástí reportáže převzaté z německého týdeníku *Die deutsche Wochenschau* o situaci na jednotlivých úsecích fronty (Kriegsberichte – Zprávy z bojiště). Pozoruhodným dokladem, jak se diváci stavěli k novým politickým poměrům, byl titulek uvádějící projekce v prvních měsících protektorátu: „Žádáme vás zdvořile, abyste se při promítání týdeníků zdrželi všech hlasitých projevů. Děkujeme Vám. Aktualita.“

Mnohem podstatnější změny se však dotkly obsahové stránky týdeníků. Na rozdíl od předchozí praxe, kdy filmová cenzura spadala do kompetence Cenzurního sboru kinematografického při Ministerstvu vnitra, stala se nyní součástí Úřadu říšského protektora. Do jeho čtvrtého, kulturně-politického oddělení patřily dva – původně samostatné – referáty: referát propagandy a referát zaměřený na divadlo a film. Týdeníky spadaly do kompetence obou, po čase však došlo ke sjednocení, neboť jejich vedení bylo již od počátku společné. Prvním vedoucím se stal Hermann Glesgen, v květnu 1940 jej vystřídal sudetský Němec Anton Zankl, jenž v této funkci setrval až do konce války. Součástí tohoto cenzurního dohledu byl tzv. důvěrník, jenž byl začleněn přímo do jednotlivých společností, aby v nich vykonával dohled. Prvním důvěrníkem Aktuality se stal Peter von Hamm, poté jej na několik měsíců vystřídal poručík SS Büxenstein. Od roku 1940 až do konce války tuto funkci vykonával Erich Xaver Lampl. [1]

O konkrétním vlivu těchto správních orgánů zanechal svědectví ředitel Aktuality Karel Pečený. Během vyšetřování před Mimořádným lidovým soudem se v rámci obhajoby zabýval i tvorbou filmových týdeníků. Cenné informace předložil soudu v obsáhlém spisu „Moje činnost za okupace“. Východiskem k pochopení jeho úlohy v protektorátních týdenících je obecná teze, že „...žádný filmový týdeník na světě by nemohl vycházet ani 14 dní s otevřenou tendencí proti směru, vládnoucímu na území, kde je exploítován. Nepřipustila by to ani nejslabší výkonná moc, natož taková, jakou měli u nás Němci.“ [2]

Co se týká vztahu nacistické správy k tvorbě týdeníků, existoval rozdíl mezi snímky protektorátními a převzatými. Za obsahovou stránku šotů vzniklých z vlastní iniciativy zodpovídali jejich tvůrci, konečnou redakci prováděl přímo Karel Pečený. Autorem

textů k politickým reportážím byl Erich Xaver Lampl, pracovníci Aktuality jeho německé texty pouze překládali do češtiny. Až do konce roku 1942 (s výjimkou heydrichiády) se dozor Němců soustředil na převzaté reportáže, především na tzv. zprávy z bojiště. Sám o tom píše: „Komentáře dodané z Berlína německy jsem v překladu kontroloval. Hlavně válečné snímky podléhaly velmi pozorné vojenské cenzuře, která ihned reagovala citlivě na každou sebemenší nepřesnost.“^[3] Cenzurní dohled nad nimi nespočíval jen v kontrole textu, ale i ve způsobu jejich interpretace. Zejména u válečných komentářů dohlížel Pečený na to, aby se intonačně co nejvíc přiblížily německému originálu. Aktualita musela též čelit snaze začleňovat válečné reportáže do týdeníků v původní nezkrácené verzi.^[4]

Na rozdíl od denního tisku, jenž byl postupně ovládaný aktivistickými novináři (Emanuel Vajtauer, Vladimír Krychtálek, Karel Lažnovský), v Aktualitě k takovému kroku nikdy nedošlo. Hlavním důvodem – podle Pečeného – bylo, že filmová společnost prezentovala jen oficiální a propagační reportáže, které jim byly diktovány.

V obsáhlém spisu „Moje činnost za okupace 1939–1945“, který Pečený vytvořil jako obhajobu v rámci vyšetřování před Mimořádným lidovým soudem, věnoval tvorbě týdeníků samostatnou kapitolu. Jeho snahou bylo propagandistický ráz snímků eliminovat na nejmenší míru:

„Oficiální události jsem filmoval, jen když nám byly nařizeny. Věděl jsem často o mnohém, co bych byl rád zachoval. Ale netočili jsme zásadně z vlastní iniciativy nic, co bylo nějak v souvislosti s okupanty. Kde to jen šlo, omezovali jsme se u slavností, projevů, manifestací a pod., na točení němé, bez zvukového záznamu. Nebylo-li to vysloveně nadiktováno, přinášeli jsme komentáře stručné a suché, konstatující jen na snímku zachycená fakta.“^[5]

Karel Pečený uvádí jednotlivé příklady střetů s představiteli nacistického cenzurního dohledu. Snažil se zamezit využití materiálů ze svého archivu (např. o cestě Edvarda Beneše do Moskvy v roce 1935) v propagandistických pronacistických snímcích. Odmítl filmovat reportáže z činnosti Vlajky a ostatních českých fašistických organizací: například snímek o projevu vedoucího Vlajky Jana Ryse-Rozsévače v pražském paláci Lucerna nevznikl navzdory intervenci Karla von Gregoryho. Spory se také týkaly překladů komentářů německých šotů do češtiny. Pečený odmítal německé

geografické termíny (např. Wien – vídeňský, Dresden – Drážďany) uvádět v původní verzi, ale vždy je počešřoval. Zásadně používal termín „německý“ místo originálního „unser“. „Tehdy jednotlivě a dnes možná vůbec se mohou zdát tyto tahačky malicherné, nebo dokonce zbytečné. Nebylo by správné takto soudit. Z denní praxe jsem věděl, co to znamená neustupovat ani v maličkostech, kde to nemuselo být.“^[6]

Při posuzování celkového vyznění protektorátních týdeníků dospěl Pečený ve výše zmíněném dokumentu k závěru, že: „...to co jsme udělali, propaganda prakticky nebyla, protože nebyla schopná přivést ani jedinou českou duši z tábora českého do fašistického, jestliže v něm již nebyla.“^[7] Problematičnost tohoto vyznění však spočívá v tom, že zde nejde ani tak o jednotlivé šoty, jež jsou pouze stručnými záznamy událostí, ale o jejich zasazení do celkové koncepce týdeníku. V týdenících Aktuality z tzv. prvního období heydrichiády (funkčního období zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha) jsou preferovány události, které ilustrují loajální vztah Čechů k Velkoněmecké Říši nebo představují protektorát jako součást německého prostoru (viz např. *Zasedání jihovýchodoevropské hospodářské společnosti*). Mimo rámec těchto šotů zůstala všednodenní realita s represivními složkami spjatými s vyhlášením stanného práva, včetně popravy předsedy vlády Aloise Eliáše, o nichž si každý mohl přečíst v denním tisku a s nimiž se setkával ve všedním životě. Týdeník se tak stal kaleidoskopem idylických obrázků, jež představovaly protektorát jako svět snesitelného života uprostřed Evropy zmítané válečnými konflikty.

Události po atentátu na zastupujícího říšského protektora (tzv. druhá heydrichiáda) do života Aktuality výrazně zasáhly. Především musela tato firma na příkaz Českomoravského filmového ústředí uspořádat shromáždění zaměstnanců, kde měl Karel Pečený atentát odsoudit a loajálně se připojit ke stanovisku státního prezidenta a protektorátní vlády. Pečený při vyšetřování vypověděl, že projev vypracoval až po několikáté urgenci ze strany důvěrníka Lampla. Protože se text zdál nedostatečný, musel jej Pečený přepracovat. Přednesl jej na schůzi zaměstnanců, která se konala 18. června 1942. Po úvodní části adorující Reinharda Heydricha jako „příklad dnešního, moderního rytíře“ vyzdvihuje státnický čin prezidenta Háchy 14. března 1939. Obsáhle se Pečený věnuje kritice Edvarda Beneše, ostatních představitelů londýnské emigrace a jejich přívrženců na území Protektorátu. Nebýt jich, poměry by se uklidnily a „stačila [by] poměrně krátká doba, aby opět štěstí se dívalo všem

Čechům z očí“. Válku proti Sovětskému svazu interpretuje jako boj národů za novou Evropu. Vyzdvihuje opatření zavedená Reinhardem Heydrichem, jenž pochopil, že Češi potřebují „generálku“. „Rychlým čištěním i třeba na nejvyšších místech naší autonomní správy, kulturního nebo hospodářského života ukázat každému jasně, že viníci, ať jsou kdekoliv, budou odstraněni.“ Když se nepodařilo imigrantům rozeštvat český národ rozhlasem, našli si jinou cestu. „Poslali k nám parašutisty, aby se vloudili mezi klidně pracující Čechy.“ V závěrečné části projevu chválí Pečený Čechy za to, jak se distancují na demonstracích od takových činů a ztotožňují se stanoviskem vlády státního prezidenta, k čemuž vyzývá i své zaměstnance. I když Pečený po válce vysvětloval, že vše opsal z denního tisku, který mu dodal Lampl, není možné tento text označit jinak než jako dobově konjunkturální. Příznačná je zejména pasáž, v níž se přiznává, že již v době druhé republiky prohlásil: „Raději bych emigroval do Berlína, než žil pod ruským panstvím zde.“^[8]

Především však Aktualita byla nucena natočit několik propagandistických snímků. Zejména to byl šot o pražské smuteční slavnosti za zesnulého Heydricha (*Tryzna za Reinharda Heydricha*). Záběry z něho použila i německá společnost Ufa do svého týdeníku *Die deutsche Wochenschau*. V rámci pátrání po atentátnících natočila v české a německé verzi snímek *Předměty z místa atentátu na Reinharda Heydricha*,^[9] jenž byl povinně promítán ve všech protektorátních biografech a vyzýval k udání majitelů předmětů nalezených z místa atentátu na Reinharda Heydricha. Nedílnou součástí týdeníků se staly šoty z manifestací, na nichž účastníci odsoudili atentát a přísahali věrnost říši. Kameramani Čeněk Zahradníček, Jan Kučera a asistent Josef Mašek natáčeli v Lidicích srovnání této obce se zemí (*Zkáza Lidic*). Jak uvádí ve své výpovědi Karel Pečený, byl dokončený film v Aktualitě předveden a Lampl jej odvezl.^[10] Nebyl tedy promítán v kinech a záběry z něho nebyly použity ani v týdeníku.

Štáb Aktuality nebyl jediný, kdo zachytil zkázu Lidic. Již 10. června přijeli do této obce poradce NSDAP pro film a fotografii Franz Treml s majitelem Zenith Filmu Miroslavem Wágnerem, aby zde z podnětu státního ministra Karla Hermanna Franka zachytili zkázu této obce.^[11] Nezávisle na Aktualitě i oni natočili vyhazování lidických objektů do povětří. Ani tento snímek, ani záběry zachycující činnost oddílů Říšské pracovní služby při likvidaci obce však nebyly určeny pro veřejnou projekci.

Období heydrichiády je tedy možné označit v dějinách Aktuality jako období přelomu, které se vyznačovalo zostřujícím se cenzurním tlakem, jemuž bylo stále obtížnější odolávat. Svou roli zde jistě sehrál i fakt, že šéfredaktor týdeníku Jindřich Elbl, který jej určujícím způsobem spoluvytvářel, byl v květnu 1942 zatčen gestapem a po svém propuštění musel Aktualitu opustit. Jeho nástupce Jan Kučera odešel z této funkce o rok později. Karel Pečený pak za něho musel převzít práci na týdenících, neboť mezi členy redakce nenašel nikoho, kdo by mohl nést tuto zodpovědnost.

Jestli se Karlu Pečenému jednalo ve vztahu k nacistické správě o pouhé taktizování vycházející z nejisté situace, nebo zda se tímto způsobem snažil po válce dodatečně zdůvodnit své konjunkturalistické postoje, lze asi těžko posuzovat. Zůstávají pouze filmové materiály, jejichž digitalizáty jsou nyní zpřístupněny v repozitáři [LINDAT](#) a na [Filmovém přehledu](#) a které není možné interpretovat bez konkrétního zasazení do protektorátní reality, bez ohledu na celkovou atmosféru nejistoty a strachu. Karel Pečený ve svém obhajovacím spisu charakterizoval svou práci na protektorátních týdenících takto: „Nevěděl jsem nikdy, co na nás v nejbližší chvíli čeká. Pracujeme tak vlastně ze dne na den, dělali jsme týdeník opravdu jen z týdne na týden. Muselo se stále improvizovat, být stále připraven měnit taktiku a pozorně oťukávat mez, až ke které bylo možno jít, abychom udělali co nejméně z toho, co jsme dělat měli.“^[12]

Digitalizované snímky byly publikovány jako kolekce s názvem *The Heydrich Terror* v repozitáři LINDAT za podpory projektu LINDAT/CLARIAH-CZ (č. LM2018101) financovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

Poznámky:

^[1] Karel Margry, Filmové týdeníky v okupovaném Československu, Karel Pečený a jeho společnost Aktualita. *Illuminace* 21, 2009, č. 2, s. 83–134.

^[2] Fond Mimořádného lidového soudu – Karel Pečený SOA 0521/48, č, kart. 812.

^[3] Tamtéž.

^[4] Pro úplnost je však třeba dodat, že i šoty vyráběné Aktualitou byly zařazovány do německého týdeníku určeného pro zahraničí: *Auslandwochenschau*. Karel Margry,

Filmové týdeníky v okupovaném Československu, Karel Pečený a jeho společnost
Aktualita. *Illuminace* 21, 2009, č. 2, s. 83–134.

[5] Fond Mimořádného lidového soudu – Karel Pečený SOA 0521/48, č, kart. 812.

[6] Tamtéž.

[7] Tamtéž.

[8] Tamtéž.

[9] V úvodním titulku šotu je uveden název *Pozor, pozor! (Achtung, Achtung!)*

[10] Fond Mimořádného lidového soudu – Karel Pečený SOA 0521/48, č, kart. 812.

[11] Fond Českých filmových pracovníků – Miroslav Wágner. NFA 97/45 kart. 6.

[12] Fond Mimořádného lidového soudu – Karel Pečený SOA 0521/48, č, kart. 812.